

УДК 37.001.76

Л.Б.Кревська

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти інноваційних процесів в системі освіти, охарактеризовано специфіку освітніх інновацій.

Ключові слова: *інновація, інноваційні процеси, інноватика, освітній процес.*

У контексті глобалізаційних тенденцій та сучасних викликів українська освіта характеризується ґрунтовною модернізацією змісту існуючої освіти, пошуком нових освітніх парадигм, що орієнтовані на розвиток широкоосвіченої, висококультурної, творчої особистості, формування людини з інноваційним мисленням, інноваційною культурою, здатністю до інноваційної діяльності.

У сучасному світі інноваційний потенціал є ключовим моментом соціального та економічного оновлення країни.

Філософське розуміння змісту інновацій полягає у створенні нового продукту діяльності людини, що має суспільну значущість та узагальнено характеризується двома ознаками: перетворенням явищ, речей, процесів або інших образів; новизною, оригінальністю продукту діяльності [1].

Для розуміння і використання на практиці інноваційної моделі розвитку необхідно визначитися у термінах: є інновація, інноваційна діяльність. Необхідно мати уявлення щодо інноваційного продукту, розуміння інноваційного процесу та діяльності, а також з'ясувати класифікацію інновацій, їх специфіку, виділити інновації щодо технологій навчання. Без чіткого розуміння термінів та їх визначення важко окреслити поставлені задачі і шляхи їх вирішення.

Слово "інновація" є синонімом слова "нововведення" і може використовуватися поряд з ним [3]. У науковій літературі зустрічається кілька підходів до визначення сутності інновації [2]. Найбільш поширені дві точки зору: в одному випадку нововведення – результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо; в іншому – як процес введення нових елементів, підходів та принципів замість діючих. Нам більше імпонує визначення інновації як результату творчого процесу у вигляді створених (або впроваджених) нових вартостей, застосування яких вимагає, щоб особистість, яка їх використовує, змінила звичні стереотипи діяльності, свої навички.

Реально інновація є кінцевим результатом інноваційної діяльності, що одержала реалізацію у виді нового чи удосконаленого продукту, нового або удосконаленого технологічного процесу, що був використаний у практичній діяльності.

Ядром, смисловим центром, "концептом" інновації є нова ідея. Її джерелом може бути дослідницька діяльність ученого або пошукова практика вчителя, викладача, керівника. Хоча ця ідея технологічно матеріалізується, переноситься все ж, на думку К.Д.Ушинського, не технологія, не досвід, а саме ідея, покладена в його основу [4].

Інновації – сутність постіндустріального, інформаційного суспільства, постійні зміни якого проблематизують буття людини. Особливе значення цей феномен має для освітньої галузі України, у межах якої реалізуються програми підготовки як фахівців, так і громадян. Інноваційна діяльність в галузі освіти є принципово важливою відповіддю на виклики сучасності, що детерміновані переходом суспільства до інноваційного типу розвитку і зумовлюють гнучкість системи освіти, її відкритість до нового (у різних сферах людського життя), реалізацію конкурентоспроможних освітніх національних і транснаціональних проєктів. Імплементация освітніх інновацій є запорукою конкурентоспроможності національної освіти, її здатності формувати інноваційну людину.

Триває інтенсивне переосмислення цінностей, долаються консерватизм і стереотипи педагогічного мислення. Навчальні заклади одержали право вибору існуючих варіантів навчання і конструювання нових. Пробудилась ініціатива вчителя, розкріпачується педагогічна свідомість. У формуванні інтелектуального потенціалу України все помітніше місце займають школи нового

типу – гімназії, ліцеї, коледжі, авторські й приватні школи. Багато з них стали справжніми експериментальними майданчиками апробації нового змісту освіти педагогічних технологій. Провідний напрямок їх діяльності – пошук, навчання і виховання здібних і обдарованих особистостей, здатних самостійно діяти і приймати рішення у динамічних, нестандартних ситуаціях.

Нове в педагогіці – це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які ще не використовувались, а й той комплекс елементів або окремі елементи педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивні засади, дають змогу ефективно вирішувати завдання розвитку і саморозвитку особистості. Особливої ваги набувають активне використання і розвиток багатого фонду напрацьованих наукою і практикою ідей, технологій і педагогічних систем, а також організація випереджаючих пошукових експериментів.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивними пошуками нового в теорії та практиці навчання, в управлінні. У педагогіці виник новий напрям – педагогічна інноватика, яка стає спеціальною галуззю наукового знання, що характеризується певним змістом, принципами, тенденціями і закономірностями розвитку.

Педагогічні інновації – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Прямим продуктом творчого пошуку можуть бути нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи виховання, нестандартні підходи в управлінні. Побічним продуктом інновацій як процесу творчої діяльності є зростання педагогічної майстерності вчителя і керівника, рівня його культури, мислення, світогляду. Тобто творчий пошук педагогічних інновацій веде до новоутворень у цілісній системі особистості. Крім того, слід враховувати і фізіологічні механізми творчості: активність дарує особистості довголіття, здоров'я, оптимізм, допомагає успішно долати стресові ситуації.

Зміст, рівень, сфера втілення інновацій залежать від характеру проблем, що розв'язуються.

Глобальний характер функціонування усіх суттєвих для життєдіяльності людини процесів вимагає системного, цілісного підходу до інноваційних процесів, визначення провідних тенденцій і суперечностей їх розвитку. В наукознавстві під тенденціями розуміють закономірну і стратегічну спрямованість розвитку процесів; під тенденціями розвитку інноваційних процесів – найбільш усталені, суттєві характеристики [3].

Суперечності – джерело такого розвитку. На сучасному етапі загальною тенденцією функціонування всіх суспільних процесів є інтенсифікація, прискорення, що відбивається і на системі освіти. Саме інноваційні процеси є механізмом інтенсивного розвитку школи і педагогіки.

Інновації в освіті визнаються не лише як кінцевий продукт застосування будь-якої новизни з метою внесення якісних освітніх змін й отримання економічного, соціального, науково-технічного, екологічного та іншого ефекту, а й як її постійне оновлення. Вони характеризуються новизною, спрямованою на якісне поліпшення освітнього процесу і результати, та відображаються в удосконаленні чи нових освітніх складових (мета, зміст, структура, форми, методи, засоби, результати), освітніх технологіях (дидактичні, виховні, управлінські), наукових і науково-методичних розробках, технічних засобах, нормативно-правових документах, що регламентують діяльність навчальних закладів і установ освіти та їх відносини з іншими інституціями.

Специфіка освітніх інновацій багатоаспектна: здійснюються переважно через інтеракцію суб'єктів педагогічної взаємодії.

Інновації в освіті спрямовуються на розв'язання проблем: якісне покращення мотивації учасників навчального процесу (навчальні інновації); формування партнерських відносин між суб'єктами педагогічної взаємодії та особистісних цінностей у контексті із загальнолюдськими (виховні інновації); створення умов для прийняття самостійного оперативного й ефективного управлінського рішення (управлінські інновації).

Інноваційна спрямованість змісту освіти також виявляється багатоаспектно, насамперед, у: державних стандартах освіти; концепціях розвитку та виховання особистості; авторських навчальних планах і програмах, підручниках, навчальних посібниках нового покоління; новій системі оцінювання навчальних досягнень і моніторингу якості освіти; розвитку творчих можливостей особистості як основи її подальшої інноваційної діяльності, конкурентоспроможності закладів й установ освіти, учасників навчально-виховного процесу; освітніх технологіях – упровадженні діалогових, діагностичних, активних, інтерактивних, дистанційних, комп'ютерних, мультимедійних, телекомунікаційних, тренінгових, проектних, модульних, колективних, індивідуальних (самостійних); створенні особистісно орієнтованих навчальних планів і програм, де розвивальна функція освіти стає пріоритетною.

Основні проблеми інноваційної спрямованості змісту і технологій сучасної освіти полягають у:

- підтриманні інноваційної ініціативи, творчості, самодіяльності і самостійності об'єктів управління;
- переході від стихійних механізмів застосування інноваційних процесів до свідомо керованих, посиленні їх стійкості;
- інформаційній, матеріально-технічній, кадровій забезпеченості реалізації основних етапів інноваційних освітніх процесів;
- прогнозуванні зворотних або незворотних структурних змін в інноваційному освітньому середовищі;
- прискоренні розвитку інноваційних процесів у закладах і установах освіти.

Інновації в педагогіці функціонують на рівнях створення, освоєння та втілення. Кожен з цих рівнів має свою технологію і особливості, залежні від багатьох чинників.

Інноваційні процеси зумовлюються рядом суперечностей, що відрізняються джерелом, предметним походженням, складністю. Основна суперечність розвитку системи освіти – невідповідність старих методів навчання, виховання і розвитку особистості новим умовам життя.

Стрімке зростання обсягу інформації обумовлює необхідність її аналізу та оптимального відбору. Суперечність між масою нових відомостей і рамками навчально-виховного процесу створює проблему базової освіти та необхідного мінімуму знань. Постійна робота щодо відбору навчального матеріалу і його оновлення – одне з суттєвих джерел інноваційних процесів у педагогіці.

Соціальне замовлення сучасного етапу розбудови нашої держави – це особистість, здатна творчо засвоювати знання. Це у свою чергу вимагає нових методів навчання, нестандартних форм виховання, індивідуального підходу до особистості, тобто більших витрат часу порівняно із традиційними, усталеними у нашій школі. Ця суперечність також спонукає до пошуків, інновацій.

Зміна парадигми освіти у напрямі виховання творчої особистості викликала становлення альтернативної освіти, нових типів навчальних закладів, де інновації пронизують усі структурні компоненти системи. Таким чином суперечність старого і нового також характерна для інноваційних процесів.

Однією з тенденцій сьогодення є потреба вчителя в оновленні психолого-педагогічних знань, інтерес до передового педагогічного досвіду. Постійне оновлення складу, структури і якості педагогічних кадрів, що сприяє інноваціям в педагогіці, з одного боку, і усталені стандарти змісту, форм і методів навчально-виховного процесу – з іншого, створюють суперечність інформаційного типу, яка є базою інноваційних процесів.

Суперечність між можливостями особистості і дійсністю є також джерелом педагогічних інновацій. Внутрішнє занепокоєння творчої особистості, невдоволення існуючим станом викладання чи виховання спонукає до пошуків нового.

Зважаючи на означені суперечності і тенденції, дослідниками (Н.Р. Юсуфбекова та ін.) було сформульовано ряд законів перебігу інноваційних процесів.

Закон незворотної дестабілізації педагогічного середовища. Сутність його полягає в тому, що будь-який інноваційний процес вносить у педагогічне середовище незворотні зміни. Існуюча цілісна система починає руйнуватися, і повинен пройти деякий час, поки елементи нового не створять нову систему або не асимілюються.

Закон обов'язкової реалізації інноваційного процесу. Будь-який інноваційний процес, в основі якого є педагогічне відкриття, рано чи пізно, стихійно або свідомо повинен реалізуватися. Достатньо нагадати долю проблемного або програмованого навчання, досвід видатних педагогів – А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, С. Т. Шацького, вчителів-новаторів).

Закон стереотипізації педагогічних інновацій. Будь-яка інновація поступово перетворюється у звичні поняття та дії і таким чином приречена на стереотип [5].

Ці закони обумовлюють і певні етапи функціонування інновацій. На першому етапі інновація сприймається як чужорідний об'єкт у педагогіці, часто викликає різку протидію. Це – доля багатьох педагогічних ідей. З часом інновація перевіряється на практиці, набуває технологічного характеру і масового визнання, оновлює застарілі теоретичні погляди. На останньому етапі новий підхід до навчання чи виховання стає відомою технологією, методом або формою і входить певним компонентом у систему.

Для сучасного етапу розвитку педагогічної науки і практики характерний бурхливий ріст творчості вчителів і колективів шкіл, тому інновації в педагогічному досвіді почали з'являтися частіше. Україна завжди була багата талановитими педагогами, не збідніли ці джерела й сьогодні. Особливо цікавими і корисними для всього процесу оновлення системи освіти є пошуки, які ведуть колективи навчальних закладів нового типу: ліцеї, гімназії, авторські школи, коледжі, приватні, недільні, духовні школи тощо. Хоча навчальні заклади різних рівнів, типів і видів стали мобільніше реагувати на сучасні тенденції, водночас процес цілепокладання не набув динамізму.

Таким чином, розвиток інновацій та інноваційної діяльності повинен стати основним стратегічним курсом в країні і активно впроваджуватися через систему освіти.

1. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посіб. / В. С. Лутай. – К. : Центр „Магістр-S” Творч. спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
2. Слостенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность. / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 224 с.
3. Словник термінів ЮНЕСКО / офіційний сайт ЮНЕСКО : збірка документів. - [Online]. Доступ <http://aidden.hut/ru.index.htm>
4. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання: спроба педагогічної антропології // Вибр. тв.: в 2 т. / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – С. 192–472.
5. Юсуфбекова Н.Р. Педагогическая инноватика как направление методологических исследований //Педагогическая теория: Идеи и проблемы. –М., 1992. – с.20-26